

Kampen Zuiderzeehaven

Het archeologisch onderzoek van twee terpen op het Haatland

Inleiding

Het Haatland is één van de gebieden in de IJsseldelta die in de Late Middeleeuwen werden ingepolderd en gebruikt door mensen uit Kampen en de directe omgeving als weidegrond en hooiland. De bewoners van dit gebied, maar ook van de rest van de IJsseldelta, moesten in het verleden hun woonplaatsen verhogen, want tot het begin van de vorige eeuw overstromden deze gronden nog regelmatig bij hoog water. Dit is vandaag de dag nog goed zichtbaar: er liggen verscheidene terpen of 'belten'.

Vanwege de ontwikkeling van de Zuiderzeehaven werden enkele van deze terpen bedreigd. Het betreft de terpen die in het Centraal Monumenten Archief (CMA) bekend staan onder nummers 4565 en 4566. Omdat deze terpen bij de aanleg van de haven volledig zouden worden vergraven, moest hier archeologisch onderzoek worden verricht om het aanwezige bodemarchief in kaart te brengen. Het onderzoek van terp 4566 is uitgevoerd tussen 31 oktober en 25 november 2005; terp 4565 werd opgegraven van 18 april tot en met 12 mei 2006. Deze onderzoeken zijn gedaan door Archaeological Research & Consultancy uit Groningen. Op basis van de beschikbare gegevens wordt hier een kort overzicht gepresenteerd van beide onderzoeken.

Historie

Over Kampen en de IJsseldelta is veel bekend, mede dankzij de voor Nederland unieke positie die deze stad had vanwege de nauwe relatie met het omringende gebied. Sinds deze grondgebieden in 1364 door de bisschop van Utrecht aan de stad waren geschonken, werden ze gebruikt als weide- en hooilanden. De pacht die hiervoor werd betaald was één van de belangrijkste inkomstenbronnen voor Kampen, naast de opbrengsten van de handel die voortkwamen uit de positie als Hanzestad.

In de periode na 1500 raakte de Kampen als handelsplaats echter meer en meer op de achtergrond vanwege het voortgaande proces van het dichtslibben van de IJsseldelta, wat doorgang voor de scheepvaart bemoeilijkte. Om de economie een impuls te geven startte het stadsbestuur aan het eind van de 16e eeuw een campagne om met name Vlaamse, maar ook Hollandse lakenindustriëlen naar Kampen te lokken.

Eén van de mensen die op deze wijze in Kampen terecht kwam was Jorys Jacobsz, 'meyster van Verwerijde' oftewel meester lakenverver. Hij was afkomstig uit Haarlem en zou in Kampen vanaf 1595 de scepter zwaaien over de textielververij. Jorys Jacobsz kocht een huis in Kampen. Bovendien had hij sinds 1604 voor de duur van vijftig jaar een groot grondgebied op het Haatland in pacht, waarschijnlijk vooral ten behoeve van zijn directe familie. De genoemde pachttermijn van vijftig jaar is opmerkelijk, aangezien het gebruikelijk was dat de grondgebieden rondom Kampen voor periodes van maximaal tien jaar bij openbaar opbod verpacht werden. Het onderstreept de voorname positie die Jorys Jacobsz bekleedde.

Vierkante fles met schildering in emaille. Huwelijkscadeau, gemaakt in Bohemen, eind 16e eeuw.
Tekst: LIEBHABEN IN EHREN KAN MIR NIMANT WEREN.
Naast het bruidspaar en de tekst is een lelietje der dalen afgebeeld, symbool voor de maagdelijkheid van de bruid.

De onderzochte terreinen

Zoals vermeld maakte het gebied waar het archeologische onderzoek plaatsvond vroeger deel uit van de gebieden die door Kampenaren en mensen uit de directe omgeving van Kampen werden gebruikt als weide- en hooilanden. Deze gebieden werden ook wel stadserven genoemd. Meer specifiek behoorden beide terreinen tot het gebied dat in de eerste helft van de 17e eeuw werd verpacht aan eerder genoemde Jorys Jacobsz.

Het terrein waarop terp 4566 gelegen is, draagt sinds 1880 de naam 'Erf 66', maar werd oorspronkelijk 'Het erf waarop het Spijker staat' of 'Erf het Spijker' genoemd. Het woord spijker is afgeleid van het Latijnse woord spicarium. 'Spica' betekent korenaar en hieruit kan worden afgeleid dat een spicarium of spieker dienst deed als opslagplaats voor graan. Kleine spiekers zijn veel op boerenerven uit de periode van de prehistorie tot in de Middeleeuwen aangetroffen. Grotere spiekers komen voor vanaf de Late Middeleeuwen. Dergelijke grote spiekers, ook vaak spiekers genaamd, waren in feite tiendchuren of tiendhuizen, gebouwen waarin de belastingen (tienden) werden opgeslagen die door de eigenaar van de omringende gronden werden geïnd. Meestal betrof het hierbij belasting in natura: graan.

Vanaf het midden van de 16e eeuw verloren veel spiekers gaandeweg hun functie als tiendhuis. Veel bestaande spiekers groeiden uit tot buitenplaatsen van de (lagere) adel, zoals bijvoorbeeld het Spijker op het landgoed Molecaten vlakbij Hattem. Veel buitenplaatsen die vanaf toen werden gebouwd droegen daarom weliswaar vaak de naam 'Spycyker' maar hadden allerminst de functie van tiendhuis.

De naam die erf 66 door de jaren droeg geeft aan dat op dit terrein een spijker moet hebben gestaan. Tijdens het onderzoek zijn inderdaad houten funderingsbalken aangetroffen die de basis hebben gevormd voor een stenen gebouw dat hier in de 17e eeuw gestaan heeft. Het betreft vrijwel zeker een stenen spijker in de latere betekenis: een buitenverblijf van de lokale lagere adel. Het ligt voor de hand om dit buitenverblijf te verbinden met de pachter op dat moment, Jorys Jacobsz. Wellicht maakte zijn vooraanstaande positie het mogelijk om een buitenverblijf op het Haatland te laten bouwen.

Dit buitenverblijf lag dicht in de buurt van de terp op het aangrenzende erf, Erf 67. Dit erf wordt ook wel aangeduid met de naam 'Tanneke Blox erf'. Tanneke Blox was de vrouw en later weduwe van de zoon van Jorys Jacobsz, Jacob Jorysz. Toen deze overleed ging de pacht over op haar. Uit bronnen is bekend dat zij bij haar overlijden in 1641 een vierde deel van het Haatland pachtte, bestaande uit drie erven, enige kampen buitendijks, een waard met een stenen spijker, een groot bouwhuis met aangelegde huismanswoningen, bergen, boomgaarden, plantages met iepen en twee watermolens met een sluis. Restanten van het huis waarin Tanneke Blox woonde, zijn aangetroffen tijdens het archeologische onderzoek.

Voorafgaand aan de bewoning van de terp door de familie van Jorys Jacobsz werd het betreffende erf elke tien jaar bij openbaar opbod verpacht. Het erf had, zowel in de 17e eeuw als in de periode daarvoor, een puur agrarische bestemming, zij het dat de 17e-eeuwse bewoners aanzienlijk rijker waren dan de 16e-eeuwse.